

Handvest Duurzame Rechtspraak¹

Verbetering van sociale harmonie, kwaliteit van leven en transparantie door integratie van waarden van maatschappelijke duurzaamheid in de rechtspraak

Inleiding

Duurzame rechtspraak² is een benadering in het recht die beoogt sociale harmonie, welzijn en het algemene gevoel van veiligheid in de samenleving te versterken. Dat levert een bijdrage aan de menselijke en maatschappelijke ontwikkeling binnen de kaders van de universele rechten van de mens en de uitgangspunten van rechtseenheid en rechtsgelijkheid.

Om de rechtspraak in staat te stellen doeltreffend te functioneren, is de rechtspraak bekleed met rechtsmacht en onafhankelijkheid. Zij speelt een rol in het nastreven van maatschappelijke duurzaamheid voor de samenleving en haar leden.

Het bewustzijn over duurzaamheid verbreidt zich snel over de wereld en leidt in elke sector van de samenleving tot geleidelijke verbeteringen. Maatschappelijke duurzaamheid is tegenwoordig verbonden met ideeën als liefde, empathie en mededogen.

In de afgelopen decennia groeide kritiek op de rechtspraak, dat zij niet adequaat en effectief zou inspelen op maatschappelijke behoeften. Maar er zijn ook veel vernieuwende initiatieven in de rechtspraak, de rechtspraktijk en de rechtstheorie tot ontwikkeling gekomen die aansluiten bij waarden van maatschappelijke duurzaamheid. Deze initiatieven hebben zich op een aantal aandachtspunten gericht. Als eerste is er meer aandacht voor het zoeken naar de oplossing van problemen, en als dat kan naar de aanpak van de achterliggende oorzaken³.

¹ Het Handvest Duurzaam Rechtspraak is de Nederlandse versie van het Sustainable Justice Charter (ook genoemd Sustainable Justice Charter 1.0) dat op 10 december 2015 door het Center for Sustainable Justice te Utrecht werd gepubliceerd (www.sustainablejusticecharter.com) en dat werd geschreven door mr. Alexander F. de Savornin Lohman en drs. Jaap van Straalen (auteurs) in nauwe samenwerking met de Australische rechter en hoogleraar dr. Andrew J. Cannon. De commissie die de Nederlandse versie heeft vastgesteld koos voor een 'vriendelijker' versie van de oorspronkelijke Engelse tekst, omdat zij dit beter vond aansluiten bij de Nederlandse cultuur en dit de acceptatie zal vergemakkelijken. Daardoor wijkt de vertaling hier en daar iets af van de oorspronkelijke tekst zonder de betekenis van de Engelse tekst tekort te doen.

© Center for Sustainable Justice: www.sustainablejustice.org
Reproductie en citaten zijn toegestaan onder vermelding van de bron.

² Er is voor gekozen 'justice' te vertalen met de term 'rechtspraak' en niet met het ruimere begrip 'rechtspleging', dat duidelijker dan de term 'rechtspraak' ook de strafbeschikkingspraktijk van het Openbaar Ministerie omvat. Het Handvest richt zich speciaal op de rechtspraak als ultieme instantie, mede in verband met de voorbeeldfunctie die van de rechtspraak uitgaat op het bredere veld van de rechtspleging en buitengerechtelijke geschilbeslechting.

³ In het Engelse charter staat Problem Solving Courts, gespecialiseerde rechtbanken die vooral in landen met Common Law rechtsstelsels tot ontwikkeling zijn gekomen en die tot doel hebben problemen tot oplossing te brengen door de onderliggende oorzaak van maatschappelijk ongewenst gedrag aan te pakken. Dit gebeurt onder andere door de betrokkene onder supervisie van de rechter een behandeltraject te laten doorlopen. In Nederland wordt gesproken over 'probleem oplossende rechtspraak'. De spijbelrechter in Enschede (Rechtbank Overijssel) past een werkwijze toe die sterk aan een Problem Solving Court doet denken.

Als tweede is er meer aandacht voor het herstel van de verhoudingen⁴. Daarnaast is er meer aandacht voor de culturele achtergrond van verdachten⁵. Ook zijn procedures verbeterd. Als deze fair en rechtvaardig zijn, dragen ze bij aan acceptatie van de uitkomsten van de rechtspraak⁶. En als laatste is er veel kennis vergaard over de mogelijk schadelijke of welzijn bevorderende gevolgen van de rechtspraak⁷, zodat daarmee rekening gehouden kan worden. Van deze vernieuwingen is bewezen dat zij effectief bijdragen aan de oplossing van problemen in de samenleving en aan de vermindering van soms schijnbaar onoverbrugbare interculturele verschillen.

Als de rechtspraak zich bij het oplossen van conflicten baseert op uitgangspunten van maatschappelijke duurzaamheid, is te verwachten dat conflictoplossing buiten de rechtspraak daardoor positief wordt beïnvloed.

De context van duurzame rechtspraak

Maatschappelijke duurzaamheid

Het hoofddoel van duurzame rechtspraak is verhoging van de kwaliteit van leven door verbetering van de kwaliteit van relaties en sociale netwerken. Maatschappelijke duurzaamheid kan beter bereikt worden door het bevorderen van volwassen intermenselijke relaties, wederzijds respect, empathie en begrip en het vermogen om negatieve gevoelens om te zetten in creativiteit en constructief gedrag, dan met dwang, straf of afschrikking.

Waarden van maatschappelijke duurzaamheid vullen juridische waarden aan en dragen bij aan de effectiviteit van rechtspraak.

Conflicten, strafbaar gedrag en sociale netwerken

Vanuit het perspectief van duurzame rechtspraak bieden conflicten en strafbaar gedrag juist een kans om sociale harmonie te herstellen en te verbeteren. Conflicten en strafbaar gedrag zijn dikwijls uitvloeisel van het gegeven dat mensen en een samenleving zich ontwikkelen. In duurzame rechtspraak worden conflicten en strafbaar gedrag beschouwd in de bredere context van individuele of maatschappelijke problemen of misstanden. Conflicten en strafbaar gedrag raken niet alleen de direct betrokkenen, maar ook hun verwanten. Ze kunnen meerdere relaties of sociale netwerken schaden.

⁴ In het Engelse charter staat Restorative Justice, wat in Nederland bekend is onder de termen 'herstelrecht' en 'herstelgericht werk'. Het betreft interventies gericht op terugkeer in de samenleving en herstel van verstoorde verhoudingen. Mediation in het strafrecht valt hier ook onder. In Nederland is Restorative Justice vooral buiten de rechtspraak om tot ontwikkeling gekomen. In andere landen is herstelrecht in de rechtspraak geïntegreerd.

⁵ In het Engelse charter staat 'Intercultural Justice'. Dat betreft gespecialiseerde rechtspraak, die is ontstaan in landen met moeilijk overbrugbare cultuurverschillen tussen bevolkingsgroepen. Interculturele rechtspraak verhoogt de acceptatie van de rechtspraak onder culturele minderheidsgroepen door specifieke culturele waarden van die minderheidsgroepen in de rechtspraak te integreren. Voorbeelden zijn de Indigenous Sentencing Courts in Australië en de Healing to Wellness Courts in de Verenigde Staten. In Canada, Australië en Nieuw Zeeland zijn regelmatig vormen van Restorative Justice in interculturele rechtspraak geïntegreerd.

⁶ In het Engelse charter staat 'Procedural Justice' dat de nadruk legt op het belang dat de partijen in een procedure het gevoel moeten hebben dat de procedure fair is geweest. Als de partijen de procedure als fair hebben beleefd, zijn zij beter bereid zich te schikken in de uitslag, ook al is die in hun nadeel uitgevallen. Procedural Justice is een aspect van Procedural Fairness, een breder concept dat afkomstig is uit de organisatiepsychologie. In Nederland wordt de term 'Procedurale rechtvaardigheid' gebezigd.

⁷ In het Engelse charter staat 'Therapeutic Jurisprudence', een internationale wetenschappelijke stroming die vooral in landen met Common Law rechtsstelsels bekendheid geniet en die de therapeutische en anti-therapeutische effecten van de werking van het recht bestudeert. De stroming ziet het recht als therapeutisch instrument.

Bij een maatschappelijk duurzame conflictoplossing wordt het probleem van de direct betrokkenen zodanig aangepakt dat die aanpak ook alle zijdelings betrokkenen ten goede komt. Een individueel conflict of gedrag biedt op die manier een kans om de individuele en maatschappelijke last daarvan te verlichten.

De gereedschapskist van duurzame rechtspraak

De samenleving vertrouwt rechtsmacht toe aan de rechtspraak in de veronderstelling dat dit de samenleving ten goede komt. Rechterlijke ambtenaren die rechtsmacht uitoefenen, beschikken over de mogelijkheid maatschappelijke veranderaars te zijn die een betere samenleving aanjagen.

Door hun prestige en onafhankelijkheid en door hun positie als ultieme beslisser zijn rechters bekleed met een soort magie die hen in staat stelt resultaten te bewerkstelligen die voor anderen niet of moeilijk bereikbaar zijn. Rechters kunnen bijdragen aan veranderingen in een mentale instelling of gedragspatroon, die de oplossing van een probleem blokkeert. Als rechters daarnaast, in plaats van een beslissing te nemen, hun beslissing uitstellen, opent zich voor hen een rijk palet aan mogelijkheden om duurzaam te interveniëren en effectief gebruik te maken van hun transformerende magie. Rechters kunnen op die manier een sleutelpositie innemen om maatschappelijk duurzame resultaten te bereiken. Die resultaten worden het beste bereikt door rechtsmacht goed gedoseerd, maar effectief, in te zetten. Elke ongevraagde of onnodige uitoefening van macht verstoort het evenwicht in sociale verhoudingen en netwerken onnodig. Maar een geringe, correctieve, machtsinterventie kan, als die goed gekozen en welgericht is, een verstoring opheffen en harmonie herstellen.

Rechtspraaksystemen en -regelgeving, maar ook begrotingsregels, beïnvloeden mogelijkheden van de rechtspraak en kunnen het bereiken van maatschappelijk duurzame resultaten bevorderen of tegenwerken.

Toepassing van duurzame rechtspraak

Het algemene principe van duurzame rechtspraak is erop gericht om het kwade ten goede te keren en zo bij te dragen aan sociale harmonie en persoonlijke en maatschappelijke ontwikkeling. Dit vraagt om een heroverweging van fundamentele uitgangspunten in het recht en de rechtspraak, bijvoorbeeld over de functie van rechterlijke besluitvorming en over bestraffing.

Duurzame interventie en besluitvorming

Rechterlijke besluitvorming kan de direct betrokkenen al te gemakkelijk de verantwoordelijkheid ontnemen, wat de maatschappelijke duurzaamheid niet ten goede komt. Een passieve, beslissende, rechter die zich richt op wat er in het verleden is misgegaan, kan de partijen perverse prikkels geven om spelletjes te gaan spelen met hun verantwoordelijkheden.

Vanuit het perspectief van maatschappelijke duurzaamheid zouden mensen zich niet aan hun verantwoordelijkheden mogen onttrekken, maar juist hun verantwoordelijkheid moeten nemen en uit dat proces lering trekken. Maatschappelijk welzijn en duurzame belangen van de partijen zijn gediend bij een rechter die actief verantwoordelijkheden van de direct betrokkenen bevestigt, wederzijds respect en volwassen gedrag van partijen bevordert en het vermogen van partijen om hun problemen constructief aan te pakken versterkt, terwijl hij zich daarbij richt op de best mogelijke duurzame toekomst voor allen, de samenleving als geheel daarbij inbegrepen. Om tot maatschappelijk duurzame resultaten en herstel van harmonie in sociale netwerken te komen kan het nuttig zijn om andere belanghebbenden en maatschappelijke dienstverleners erbij

te betrekken. Daarvoor kunnen speciale, op herstel van verhoudingen gerichte, werkwijzen⁸ toegepast worden.

Duurzaam straffen

Duurzame bestraffing is erop gericht harmonie te brengen of te herstellen in maatschappelijke netwerken van slachtoffers, daders en hun verwanten. Dit stelt de daders in staat om weer waardevolle leden van de samenleving te worden, gestimuleerd en ondersteund om constructief maatschappelijk gedrag te ontwikkelen en ongezond en asociaal gedrag af te leren.

Straffen in de vorm van sociaal isolement, zoals gevangenisstraf breken sociale netwerken af. De ernstige belemmeringen die ex-gedetineerden en personen met een strafblad ervaren om weer maatschappelijk geaccepteerd te geraken dragen bij aan hun terugval in crimineel gedrag. Maar er ook wordt ernstige en niet meer te herstellen schade toegebracht aan onschuldige verwanten van de daders. Dit soort straffen zouden zoveel mogelijk vermeden moeten worden.

Streven naar maatschappelijke duurzaamheid betekent niet perse de afwijzing van vergelding en afschrikking, mits die duidelijk de maatschappelijk duurzame belangen van de samenleving en de betrokkenen dienen.

Rechterlijke ambtenaren die therapeutische technieken hanteren, gebruiken rechtsmacht als een katalysator om aan een maatschappelijk duurzame samenleving te bouwen. Daarbij ondersteunen ze bovendien andere belanghebbenden bij de realisatie van een constructieve gedragsverandering bij daders. Deze werkwijze wordt 'Smart sentencing' genoemd.

Verantwoording en transparantie

De bijdrage die de rechtspraak vanuit een materieel, maatschappelijk en psychologisch oogpunt levert aan de kwaliteit van leven en de maatschappelijke duurzaamheid van de samenleving, moet duidelijk, transparant en meetbaar zijn. Daarvoor is een wetenschappelijk ontwikkeld meetsysteem nodig met deugdelijke parameters van de structuur van het rechtspraakstelsel en van de bijdrage van individuele rechterlijke ambtenaren.

Het veranderende perspectief van de rechtspraak

Uitgangspunten van maatschappelijke duurzaamheid beïnvloeden de rechtspraak, waardoor een effectievere bijdrage aan sociale harmonie geleverd kan worden. Conflicten over materiële belangen en strafbaar gedrag worden als aanleiding gezien om relaties en sociale netwerken te verbeteren, gericht op een duurzame toekomst voor alle betrokkenen. De nadruk ligt op de versterking van het verantwoordelijkheidsbesef van de betrokkenen, waardoor zij maatschappelijk constructiever met conflicten en problemen leren omgaan. Deze werkwijze voorkomt juridisering van conflicten en vermijdt het creëren van tegenstellingen.

Uitgangspunt is de onverbrekelijke verbondenheid tussen recht en intermenselijk respect. Dit zal leiden tot minder slachtofferschap, minder escalatie van conflicten, minder gevangenzettingen en minder faillissementen.

Rechtspraak, gebaseerd op uitgangspunten van maatschappelijke duurzaamheid, functioneert als rolmodel voor het in het algemeen op constructieve manier omgaan met conflicten en andere uitdagingen, zonder anderen schade toe te brengen.

- - . - -

⁸ In het Engelse charter staat de term 'Restorative practices', wat duidt op toepassing van vormen van Herstelrecht.